

Midt i en sø der står en hvid buket · af nøgne birke, der som hvide sejl, · som elverpiger, svæver fint og let · uden at se sig selv i søens spejl *Hakon Holm* (24). Sagn om svundne somre suser · gennem eders grenehvælv, · alle lyse natters saga · hvisker i dets vege skælv, · alle sagn og dybe drømme · dvæler hos jer, er jer selv *K. L. Kristensen* (25). Birken bøjer sit hoved · sænker det tyst og træt – · birken er af en elskelig · fin og forborgen æt *Hans Ahlmann* (26).

Der vælder lys fra hængebirkens grene, · en regn af guld, en funkende kaskade *Anna Baadsgaard* (27). I tjørnens purr som i en taters manke · var flettet birkens gulddukater blanke *Otto C. Fønss* (28). – (Vinter på kirkegård) små klokke af iskrystaller · i kvistene klirrer og kalder, · vi døde skal ikke i kirke, · vi har kun de kimende birke *Otto Gelsted* (29).

Ludvig Holstein, Syv Birke (30); Valdemar Rørdam, Amose-Birkene (31); Chr. Stub-Jørgensen, Birkene på Højlyngen (32).

LITTERATUR: (1) 51c 61; (2) 821j 16,28; (3) 333f 39; (4) 433d 268; (5) 774 42f; (6) 415 1f; (7) 730b 87; (8) 735b 96; (9) 9d 44f; (10) 776b 105; (11) 421 39; (12) 78c 20; (13) 39 42f; (14) 199c 14; (15) 387c 21; (16) 365d 14; (17) 753c 56; (18) 283b 102f; (19) 868c 96; (20) 888b 32; (21) 404 11; (22) 967e 40; (23) 743 20; (24) 392e 49; (25) 490d 55f; (26) 9c 74; (27) 119 25; (28) 283j 71; (29) 298e 38; (30) 397c 36; (31) 789q 24f; (32) 289 2,1930,37f.

El, *Alnus*

Vildtvoksende og mest almindelig i fugtige skove og langs vandløb er RØDEL, *Alnus glutinosa*, et middelhøjt træ med sprukken bark og rundagtige, noget klæbrige blade; på grenene sidder hasselnødstore, sorte hunrakler fra forrige og grønne fra sidste år. Efter fældning farves veddet teglstensrødt. HVID- eller GRÆL *Alnus incana*, kendes på sin lavere stamme, glattere sølvgrå bark og ikke rødfarvende ved, ikke

Elletrunter ved Naaege. Litografi efter billede af Joh. Boesen. M. Galschiøt: Danmark, I, 1887.

Gårdpumpe og trug af el i bondegård ved Tisvilde. Maleri af P. Olsen-Ventegodt, 1918. Privateje.

klæbrige, men på undersiden gråfildede blade. Indført fra Norge o. 1765 og plantet i skove og parker undtagen på Ærø.

El o. 1450ff, alæ (flertal), o. 1450 ellæ; fællesgermansk, oldnordisk olr, elrir, af uvis betydning; indgår i mange stednavne og slægtsnavne: Allindelille 1257ff MSjælland, Elkær 1327ff, Ellehavegård 1336ff Lolland, Ellerød o. 1370 NSjælland, Ellinge 1408ff ØFyn, Elbæk 1429ff Vor herred, måske i Allerød 1260ff NSjælland, Ellerup 1388ff Gjernerred, Allinge 1392ff på Bornholm; ved Skydeelle 1751ff ved Hasle blev holdt skydeøvelser; endvidere Ellehave, Ellemose, Ellekilde (1).

Et grandebrev 1765 for Vistoft på Mols påbyder hver bymand at opelske nogle elletræer og der fastsættes straf for at beskadige dem (2). På Bornholm blev o. 1827–30 plantet ca. 30.000 elle og 40.000 fyrre mellem klittag (hjelme) mod sandflugt (3).

Landets vistnok tykkeste røddelle – indtil 3.42 m

i omkreds – står (1914) i Korup Ådal ved Visborggård i Himmerland (4).

LITTERATUR: (1) 689 1,58f; 159 1936,93; 148 2,26, 55,99; 10 38,43; 11 147; 12 116,200 og 13 187; (2) 794 2.3,1891,92,12; (3) 92 32,1949,76,79; (4) 921 26, 1914,57; 622b 81.

ANVENDELSE AF VED, GRENE, BLADE M.M.

Sammen med egen udgjorde røddellen ca. 5.000–1.000 f.Kr. størsteparten af Danmarks skove. Fra den samtidige Ertebøllekultur er af elleved fundet adskillige både (4–7 m udhulede stammer), i Åmosen VSjælland en lav skål og i Ordrup mose en grydeslev (1). Fra jernalderen kendes et skjold af elletræ, fra middelalderen rester af 16 drejede skåle, endvidere prop og kvadratisk brik (Svendborg; 2).

El og pil blev i Vendsyssel ikke regnet for gavntreer (3), fordi de ikke egnede sig til bygningstømmer. – Stammen skulle første lægges i

en mødding og siden røges, så var veddet præpareret mod boreorm (1794; 4).

I vand og fugtige steder holdt elletræ i mange år og blev derfor brugt som »grundvold til store huse og bygninger ... i meget side og vandfulde lande er der mange fornemme bygninger grundede på pæle af elletræer« (1648; 5). Kærnen i store stammer benyttes som grundpiller under huse og er næsten uforgængelig i vand (1761; 6). Udborede stammer blev forhen meget anvendt som vandrender i jorden og bropæle under vand (7); de dannede ledningerne til springvandet ved Skanderborg slot (1571; 8), da Gottorp slots hovedfløj opførtes o. 1700, blev til vandrenderne hentet ellestammer vest for Flensborg; efter den eneste forekomst her fik landsbyerne Ellund og Gotrupel deres navne (9). I Københavns omegn har man flere steder fundet rester af hovedstadens gamle elletræs-vandrør (10). De fleste pumper var af el, den nederste del kunne holde sig frisk i mange år (Als; 11); af samme årsag var træet velegnet til brøndbeklædning, i stalde o.l. steder (12). Anvendes også som ruse- og bundgarnspæle; det grønne ved til faskiner (4).

Da ellens ved er let og ikke revner, blev og bliver det endnu anset for bedst til træsko (13). Et par træsko af el var »så lette som en fjer-vinge« (Fyn; 14), præst, degn og andre »fine« folk brugte kun den slags træsko eller havde i hvert fald et par til højtidsbrug, derfor kaldt »søndagstræsko« (MJylland; 15). De blev fremstillet i nogle jyske egne, men navnlig på Fyn og omliggende øer, hvor store partier ellekævler hvert år solgtes dertil (16). Af el fås også skohæle (1806) og træskoklamper (17). I Sønderjylland lavede nogle husmænd de her meget benyttede træføfler af el (1815; 18), på Falster blev træet anvendt til tøffelbunde (19).

Som gavntre er RØDEL den mest benyttede.

Træplov tegnet af J. Th. Lundbye.

Rette stammer gav læsetræer, vognstænger, lægter, stænger over stalde, loer og porte, rafter, spær o.a. tømmer under tag, gærde- og støttepæle (se nedenfor) (20), som »stejler« i bindingsværksmure (NSjælland; 21), til beslæede arbejdsvoogne (Vendsyssel; 22), plovens muldfjel og hjuleger, bøjlen på hestens åg (Bornholm 1700-t; 23). Til harvens bul brugte man i Øjylland udelukkende denne træsort, der under brugen hverken kløvede eller revnede (o. 1860; 24). Forarbejdet af snedkere, drejere, i hjemmeindustri til dejtrug, skeer, skovle, bøssekolber, sold, æsker, skåle, kurve, sadler, møbler (25), i Skelum Himmerland kornskovle og smørtrug m.m. (o. 1875; 26), på Læsø fløjter (o. 1900; 27).

Af de masrede knuder (»valbirke«) nederst på stammen og på rødderne blev drejet dåser til tobak, snustobak, pibehoveder, tolleknivskafter (28).

Efter 1900 er veddet anvendt til bl.a. spunse, garnspoler, pakkasser, legetøj, liste- og rammetræ, imitation af dyrere træsorter, f.eks. blyants-træ (29), det har været søgt til cigarkasser (30). Træet giver et godt brændsel (31).

Humle-, ærte- og bønnestænger af el blev, især på Fyn, regnet for de bedste, da rankerne lettere hæftede sig til den ujævne bark (32). De blev anvendt til staver i flettede hegn gennem vand og moser (33), grenene gav fletværk i lerklinede vægge og skillerum (Falster; 34) og var bedst til at lægge over stendræn (1809; 35). Unge grene blev brugt til tøndebånd, tørre kviste til fejekoste, ris, bånd m.m., nyløvede som *pinsemaj* (1806; 36), sml. s. 242. Kviste og blade kunne anvendes som fårefoder i mangeltider (37).

Barken var god til garvning (1648ff; 38) og efter misvækstår til at drøje brødmålet (Vendsyssel o. 1800; 39). – De tyndere rødder gav nogle steder materiale til fletarbejder (36), af forrådnede rødder kunne dannes propper (1809; 40).

Trækul af el var almindelig brugt som de bedste til at fænge ild (4), på Bornholm blev de brændt af mosernes elletrunter (o. 1808; 41). De brugtes meget til krudt (30, 37), et elletræ i Landbohøjskolen have (København) skal være det sidste af en række fra den tid, da her lå en krudtmølle (42). Ellens trækul kunne forbedre plumret, ildsmagende brændevin og vin og gøre råddent vand drikkeligt (43). – Asken blev anbefalet til polering af vinduesruder (36).

De sortbrune hunrakler er legende børns husdyr.

LITTERATUR: (1) 254 1960,107,109f,115; (2) 495

Træskomanden ved sin læst, hvor skoene ofte blev fremstillet af el, et let og derfor behageligt materiale til fodtøj. Maleri af H. Thorsen.

